

СЈЕЋАЊА

БОРБА С ЊЕМЦИМА У ГОРЊОЈ ВРБИЦИ 7. ЈУЛА 1943.

Ноћ између 6. и 7. јуна 1943. године, као и све ноћи у трећој години рата, била је у Горњој Врбици пуна неизвјесности: Шта ће сјутра бити? „Када се омркне, не зна се хоће ли се и осванути“ — често се понављало.

Те ноћи до поноћи су водник илегалне теренске чете Обрад Бјелица и Лука Бјелица¹ контролисали ширу територију села од могућег изненађења непријатеља. Другу половину ноћи је преузео Рако Максимов Бјелица², коме је саопштено да се прије зоре попне на брдо Вардар, југозападно од Врбице, одакле је широк поглед на Херцеговину. Рако је одатле вршио осматрање према Платој и друму између Билеће и Гацка. Тамо је била стационирана једна њемачка чета, са задатком да обезбјеђује пролазак моторизованих колона у току пете офанзиве. С те стране је постојала реална могућност напада ове јединице на положај теренске чете у рејону Горње Врбице, удаљене око 7 — 8 километара од ове јединице. Вјероватноћа напада била је утолико већа што су свега неколико дана раније на том дијелу терена борци теренске чете били извели неколико оружаных акција: разоружање четника, протјеривање штаба Петра Баговића, хватање четничког курира, последице чега је успијела италијанска артиљеријска канонада из Билеће на положаје чете.

У зору 7. јуна Рако је с Вардара угледао дужу колону војске, чији су предњи дјелови пролазили поред Основне школе у Доњој Врбици, у Херцеговини, удаљеној 2 километра од Горње Врбице.

Њемци су те ноћи пошлци с Плате, да би у зору извршили напад на становништво Горње Врбице, с претпоставком да се ту налазе и борци који су на том дијелу терена изводили оружане акције против четника и који могу угрожавати пролазак

¹ Обрад Бјелица, носилац Партизанске споменице 1941, живи у Београду; Лука Бјелица, носилац Партизанске споменице 1941, живи у Кули.

² Погинуо у борби 1944. код Колашина.

моторизованих њемачких колона друмом Гацко — Билећа. Узимајући у обзир и вјероватноћу оружаног отпора, Њемци су наступали организовано и плански, са циљем да у првим јутарњим часовима непримјетно упадну у село и изазову збуњеност и изненађење и тако осигурају успјех планиране оружане акције.

На жалост, пошло им је за руком да изазову збуњеност и изненађење код становништва и бораца, који су се затекли у најгушћем дијелу груписаних сеоских кућа — главног циља напада непријатеља. Јер, дозивање осматрача с Вардара: „Ето некакве војске из Доње Врбице“ — на двадесетак минута прије упада Њемаца у село, док су људи спавали дубоким сном, није омогућавало да се обезбиједи било какво склањање, а још мање да се организује оружани отпор за тако кратко вријеме.

Неколико дана раније, када су почеле оружане акције на овом дијелу терена, партијска организација је упозорила становништво да се из села склоне породице и стока на катуне и у брда. Многи су то одмах учинили, а појединци се нијесу освртали на упозорења, па су остали и са породицама и са стоком. Стога је секретар мјесне партијске организације Рако Лазарев Бјелица остао да му се не би приговорило да их је напустио у опасности.

Све то, а и несугласице до којих је дошло међу члановима Партије и становништвом због изведених оружаных акција, било је у таквој кризној ситуацији готово очекивана појава, изазвана страхом од репресалија. Дошло је до отупљивања борбености и слабљења будности у односу на непријатеља, мада се већина чланова Партије и становништва изјаснила за борбу на 5 — 6 дана раније, у кући Јевта Бјелице. Недовољна будност и мобилност у тако критичној ситуацији су, дакле, омогућиле непријатељу да у почетном дијелу подухвата оствари своју замисао.

Њемци су чули и разумјели ријечи стражара са Вардара. Међу њима је било фолксдојчера из Војводине, који су знали наш језик. Схватили су да су откривени, па су се развили у стрељачки строј и трчећим кораком за неколико минута избили изнад првих кућа у село.

У селу је било све мирно. Пијевци оглашавају зору. Уморни људи спавају. Само неколико минута тихог свитања, последије кога се измијешао звиждук машинки и пушкомитраљеза са гласовима и дозивањем људи, као и с првим димовима запаљених кућа и појата.

Њемци су упали у село отварајући ватру на све што су видјели пред собом. Једнако на жене, дјецу, људе. Колутали су димови, сукљао је огањ из кућа. Уплашена стока разбјежавала

се на све стране. А људи, жене и дјеца, изненађени и избезумљени, бјеже испред Њемаца.

Плавокоси дјечак, десетогодишњи Гојко,³ остао је сам у кући. Мајка Луција је истјерала стоку и покушала да побјегне с њом испред Њемаца. Дјечака је хватао страх од необичних одјека бомби и рафала митраљеза, па није смио да изиђе из куће. Сакриће се ту од Њемаца — помислио је. Али је сламни кров куће испод кога се сакрио захватио пламен и брзо разгоријавао изнад главе дјечака. Ни ту се не може — схватио је. Направио је рупу кроз сламни кров и скочио са неколико метара висине. Неким чудом, успио је да умакне. Изгубио се у живи зеленог кукуруза испред куће.

Мајка је тјерала стоку испред Њемаца. Око ње су звиждали меци, а испред ње је у трку десетак оваца и коза. Од њих се није раздвајала, с њима је живјела, без њих нема куд. Одмакла је једва стотинак метара. Пресјекао ју је рафал...

Богдан Бајов се тргнуо из кревета. Пробудили су га меци који су звиждали око куће. Истрчао је напоље и осмотрио. С искуством из многих ратова:

— Дјеца у трап, жена у лијеску Тресилишта! — наредио је командантски, докопао пушку и пребацио се на брежуљак, удаљен стотинак метара, или нешто више, источно од куће. Ту је, док пуца зора, с брежуљка зараслог у ситно шибље, иза једног камена као заклона, био у могућности да као на длану прати дио језиве драме села. А она се одвијала брзо: ето Њемаца надокхват руке наспрам његове куће: један се одваја, скида сламу с појате, и ставља је на врата, купи около ситно дрвље. Запалио је кућу! Диже се пламен уз дрвена врата, дим и пламен захватају је цијелу.

Ето ми — своди се закључак у Богдановој глави — за трен ока одлази у живи огањ ове што сам с муком и крвљу стекао за посљедњих двадесет година! Куд са женом и дјецом, седморо их је, па и ако претекну живи? А ово чека сву Врбицу, судњи је дан села! Па да се барем замијенимо, ко може и како може!

У таквом ковитлацу мисли доноси одлuku Богдан: убиће паликућу! Барем да његовом главом замијени зло пред очима, себе, фамилију, село. Само да га не промаши!

Стоји Њемац и омогућава му да га добро ухвати на нишан. Опалио је Богдан. Њемац се оклокао. Дотрчаше још два-три. Закључи Богдан да нема куд из заклона, а и Њемци не оцијенише одакле је дошао пуцањ. Остаде Богдан ту, лежећи, док му је сагоријевао кров и пао с куће. Селом су праштали рафали митраљеза и експлодирале бомбе. Нешто касније су борци

³ Гојко Бјелица, данас живи у Врбасу.

теренске чете успјели да се приберу и организују, па ево и Богдана на положају.

„Превалих ја мог паликућу! До смрти не бих прежалио да сам га промашио. Барем он неће више ничију запалити. Само да ми је још једнога!“

Тако говори Богдан, поносно, заборављајући на све друго, па хвата на нишан Њемца, који се већ у разгорјелој борби пребацује тражећи закљон.

Млада мајка Видосава је била сама, са двоје дјеце у кући. Када је зачула пуцњаву и видјела да из кућа по селу избијају дим и ватра, побјегла је с дјецом источним падинама Вардара. У подножју брда, код Водног дола, сакрила се са дјецом у густицу шумарка. Ту, недалеко од ње, погинуо је петогодишњи Момир Максимов. Подаље, на вратима куће, убијена је старица, Достиња Мандић, избјеглица из Гацка.

Њемци су претраживали, пуцали, викали. Тражили су жртве. Дијете је заплакало. Открили су Видосаву са дјецом. Потјерали су је кући.

Остаће тајна како је умрла та храбра и поносна жена. Зна се само да није ријечи изустила пред злочинцима док су је тјерали да каже ко је пуцао на њих и гдје су партизани.

Једини живи свједок, који је слушао ријечи фолксдојчера над жрвтом, био је четрдесетогодишњи Илија Шпиров. Због болести није могао одбјећи даље, па се сакрио у високој зеленој ражи пред кућом, кад су Видосаву враћали.

Касније је Видосава нађена мртва на прагу куће. Око ње је бауљао њен једногодишњи синчић Мимо.

Једна случајна подударност: за 7. јуни је био заказан састанак теренске партијске организације у Врбици. Састанак, односно савјетовање, требало је да почне изјутра на Подима, у пристранку источне падине брда Кокота, код колибе Јевта Бјелице. Многи од њих, стижући у јутарњим часовима, ступали су у борбу из покрета. Они из доњег дијела општине (простор од Вучјег Дола до Требишнице) имали су ноћу да се провучу између непријатељских стража и патрола са удаљености од око десетак километара. Тако су се овога јутра, умјесто на зборишту Поди, нашли у борби: Дамјан и Михаило Лалићевићи, Новак и Косто Перућице, Петар Комненић, Раде Пејовић, Јела Буровић (из околине Херцег-Новог), Вукашин Алексић, заједно са другим из оближњих села општине вучедолске и бањске и села из Херцеговине.

А заказано савјетовање имало је да разматра конкретне задатке. Наиме, посљедњи курири теренске партијске организације вучедолске општине, који су одржавали везу са оперативним јединицама на положајима, прије и у почетку пете офанзиве — били су упућени у Трећу дивизију, која се тада налазила у рејону сјевероисточно од Никшића. Тражећи је и ненашавши је на пивском масиву, курири (Миливоје Мусић и Милош Краљевић) успоставили су везу са Десетом херцеговачком бригадом, одакле су се вратили носећи поруку. У допису са потписом Воја Ковачевића, између осталог, стајао је кратка захтјев да се, умјесто упућивања извјесног броја бораца из позадине у оперативне јединице (како је раније било предвиђено), због новонастале војно-политичке ситуације — изведу оружане акције у позадини непријатељске посаде и да се изврши рушење друма Гацко — Билећа.

Наступајући развијеним стрељачким стројем између груписаних кућа југозападног дијела села, Њемци су палили и убијали, остављајући иза себе пустош: горјеле су куће, појате, падали кровови. Без тешкоћа и са мало отпора, ограниченог на понеки метак људи при извлачењу и на убиство једног Њемца, кога је убио Богдан Бајов иза заклона.

То што се догодило Њемце је раздраживало још више, а међу становништвом су њихови поступци изазивали не само запрепашћење и безнадноћ већ и огорчење и јачање мисли да се по сваку цијену треба одупријети. Настајао је и развијао се убрзани процес уједињавања народних маса, у коме се одређују за борбу и они који су раније били против ње. Настајали су тренуци када страх надвладава друга осјећања, оно што се обухвата народним изразом „рашчишћавање са животом“, кад је свак суочен са могућношћу погибије, чак и сједећи. Снажна мржња против окупатора појачавала се до samozаборава о личној судбини, и то не само у душама комуниста и бораца већ и свих осталих, а и многих малољетника, становника села.

Док су Њемци наступали котлином источно, с присојне стране села, дотле су борци теренске чете били већ у пуној мјери мобилни и прилично срећени. А до тог времена се већ показало и да Врбца неће остати сама: на глас о нападу Њемаца, пожурили су и пристизали симпатизери покрета и родољуби из оближњих села Црне Горе и Херцеговине, из сусједних Горњих Бањана, из Баљака и Богдашића. Саглашавали су се договорима, заузимами погодне положаје средином села, зашаничавали се природним заклонима.

Њемци су наступали и приближавали им се. Положаји наших бораца су били изнад првих кућа присојне стране села, у

кршевима. Пред долазак Њемаца тим кућама договори бораца источно и западно на положајима — били су усаглашени. Њемци су, када су дошли, у тим кућама нашли само нејач: двије старице, мајке са дјецом — десетак жена и дјеце. Скупити су их пред кућу Сава Бјелице, које зачас више није било — запалили су је! Дјеца од 2 до 10 година су се престрављено тискала до мајки и баба — Милице и Златане. С тим да их чека ликвидација на лицу мјеста бићемо начисто послѣ двије-три минуте.

У заклону крша, недалеко од постројених жртава, био је Егић, мајор бивше југословенске војске, који је недавно био илегално стигао из Дубровника као припадник НОП-а. Знајући њемачки, саопшти нам да је чуо и разумио наредбу њемачког официра — да се жртве стријељају. Егић је учествовао у разоружању четника на положајима између Вардара и Кокота, на неколико дана раније, у саставу наше илегалне теренске чете. А његово обавјештење је само собом одредило и почетак нашег удара.

Истовремено је са неколико страна осута ватра по непријатељу. При томе смо располагали не само пушкама и бомбама већ и са пет пушкомитраљеза и довољно метака, недавно заплијењених при разоружању четника.

Изненађени и збуњени неочекиваним снажним ударом праженим поклицима мноштва наших бораца, Њемци нијесу успјели да пруже организовани отпор; збијали су се и склањали, заборављајући на заробљене жене и дјецу. Нашли су се (наступајући) у окружењу противника, чиме су се улоге измијениле у нашу корист. Док их је тукла наша ватра, напосто су почели да бјеже, неорганизовано се сустижући и прстижући, у правцу крша зараслог у ситно зелено грмље званог Јојов катун — ка средини села. Појединци су бјежали даље у правцу брда Вардара, док су остали у камењару Јојова катунa успјели да створе кружну одбрану. Овдје су — свјесни почињених злочина — пружали очајнички отпор. Тако се нашим притиском тај простор постепено смањивао, али је био погодан за одбрану, па се борба продужавала.

— Удрите по паликућама! — чули су се гласови бораца. — Заокружите! Десно крило! Лијево крило! Хватајте их! — проламали су се и понављали гласови измијешани са детонацијама бомби и штектањем митраљеза. Али иако притиснут и стијешњен, непријатељ је био добро заклоњен и није попуштао.

Водник теренске чете Мирко Уљаревић је бацио неколико узастопних бомби. Иза тога се чуо јавк рањеника. Као да је Мирка то преварило (у неколико се умањи пуцање противника), па поче да дозива:

— Предајте се, нећемо вам ништа! — чинило му се да су већ дотучени. Мало иза тога се неопрезно исправио, након чега

га је рафал пресекао. Пао је члан Партије, храбар борац, прекаљени и освједочени ратник, један од најомиљенијих бораца теренске чете.

Старом официру црногорске војске Лимуну Бјелици као да се повратила младост, а већ се примакао седамдесетој.

— Само да видим те паликуће! — викну исправљен, идући окољеној групи Њемаца. Као да су неодољивом снагом у њему оживјеле успомене на младе године, у којима је ускакао у непријатељске шанчеве.

— Јуриш! — виче Лимун, убрзавајући старачке кораке. Испод ока па на потиљак му је прозвиждао метак. Али, зачудо, као да му ни овога пута није могао наудити. Живјеће стари ратник још много година. И у овој прилици се нашао као лакши рањеник, као пјешак без одавања икаквог бола, и укључио се у колону за повлачење.

Овдје су рањени Рако и Јевто Бјелице.

Пеша Бјелица се тргнуо из сна, па сазнавши о чему се ради, закључи у себи: „Не. Зар да Пеша не буде у боју?“

А Пеша није мало сакат: нема једне ноге, изгубио ју је у првом свјетском рату.

Док се спрема, говори као за себе: „Да видимо шта још може Пеша. Ову ми одбише прошлог, а сад треба и ову другу! Не дам је бар лежећи! Тако то код Пеше не може...“

Дохватио је пушку и штап и кренуо храмљући.

— Па јеси ли полудио? — говорили су му његови. — Куда те ћаво носи! Хоћеш ли да те неко тамо умлати, или да сметаш онима који би се борили?

— Само ви причајте! А ја знам своје! — одбруси.

Излази из куће и осматра како да стигне на положај. У мислима пребира шта би сад могао да користи од искуства из ранијих ратова. Ту, у његовој Врбици, која гори од паликућа фашистичких! Зашто су Њемци ту? Шта траже у беспућу овога камењара, коме је и бог рекао лаку ноћ? Откуд им звијер у души?

Приближавајући се већ попришћу борбе, опет осматра гдје су једни а гдје други. Уто му поред главе прозуја тане! Као из правца гдје види да су његови Врбичани.

— Не пуцај! — викну љутито. — Видите ли да сам ја, Пеша! Еј, нијесте ћорави, ја сам Пеша, Пеша...! Можда је неки из страха загњурио главу у камењар, па му се причиња да сам и ја Њемац! — гласније размишља. — Свашта се у овом рату дешава!

Продужава, али обазривије: заклања се иза зеленог шибља. Жури да што прије стигне. Страхује да ће се борба завршити

без његовог учешћа, а то не би могао прежалити. Све више убрзава, храмљући.

Кад — и други метак поред њега!

— Бога ми, људи, неко је од вас полудио и преврнуо свијест! Еј, не пуцај, аветна главо, ко си?

Чуди се утолико више што је већ близу, надамак положаја.

Уто изненада прасак пиштоља — забљесни га! Нагази право на рањена Њемца! При помјерању положаја, прикрио се ту. Десна му рука сломљена, а у лијевој му пиштољ.

Пеши пуче пред очима! То је тај кога је узалудно опомињао да престане да пуца!

Стари ратник хитро прилеже, да скрати мету револверској цијеви, и опали у Њемца. Додао му је још два метка, и то припртом цијеви уз њега, тако да букну пламен на Њемчевом шаторском крилу.

Пеша је био узбуђен и радостан. Дошао је на положај међу борце „наоружан“ пушкомитраљезом, парабелумом и опремом нађеном код убијеног. Био је то фолксдојчер из Војводине.

— Зар све то да прође без Пеше? А не, не може то! Ево вам пушкомитраљез, а парабелум не дам. То запамтите — то је Пешин ратни плијен!

Док су у Врбици праштале бомбе, одјекивали рафали митраљеза и колутали се димови изнад села, искупљале су се групице четника из оближњих села по брежуљцима Међугорја и Братогошта и осматрале борбу.

— Тако им треба! — Изгорје „мала Москва“!

— Неће бити, него је политички комесар запалио лулу, па се све пуши! — подсмјешљиво су се и злурадо изругивали на овај и сличан начин. Али је било и оних других, који су ћутали.

А на Бијелим косама Међугорја између групице мјештанских четника водио се овакав разговор:

— Видите, људи, Њемци редом пале и убијају! Какво зло нанијеше нашим комшијама! А ми овдје сједимо и гледамо скрштених руку! То није људски ни поштено с наше стране — забринуто је рекао Обрен Николић, мјештанин села Ковача.⁴

— Какве комшије? О чему причаш? Пале и убијају комунисте! То су и заслужили — љутито одбруси Милета Бјелетић⁵, у неку руку војни четнички старјешина села Ковача.

— Болан не био — Обрен је покушао помирљивије — комшије су нам, кумови и пријатељи. Кома, ако не њима, помоћи у невољи? Њемци ће отићи, а ми ћемо остати да живимо с њима. С њима су живјели наши очеви и дједови, с њима ће жив-

⁴ Умро 1980. у Никшићу.

⁵ Послије рата суђен, касније умро.

јети и наша дјеца. А о политици и комунистима нећу да знам нити ме се то тиче!

Обрен се нашао у мучном положају, јер ће на то ражешће-но Милета:

— Покушај да им помогнеш, па ћеш добити метац у главу! Јасно је ко си и шта желиш!

Али не остаде Милета сам. Обрен се нађе озбиљно угрожен. Закључи да нема мјеста даљем убјеђивању. „Прије него дође до најгорега, мичи се како знаш“ — науми сам у себи.

Брзо стегну пушку, искористи два-три корака закљона измичући се блиској шумици. Замакао је праћен пуцњавом, звиждуцима метака и повицима:

— Удри издајника!

Даље се пребацивао мртвим угловима камењара под заштитом зеленог шибиља и стабљика јасена и церовине. Стигавши до нас, укључио се у борбу.

Већ се очекивао престанак отпора опкољене групе Њемаца. Али до њега није дошло. Нешто прије подне, наиме, појавио се у стрељачком строју са западне стране села, наступајући источним падинама Вардара, батаљон Италијана из Билеће. Дошао је Њемцима у помоћ.

При појави Италијана ватра је престала. Наступило је замишљење, без ичије иницијативе и као само собом настало. А и даље од тога: нека прећутна спремност два противника да напусте положаје и да се крену супротним правцима. Њемци на запад, партизани на исток.

У кретању су се Њемци ограничили на заузети простор, убрзано градећи приручна носила за своје мртве и рањене од дрвећа из Јојова катуна и најближе околине, а за то вријеме је и посљедњи борац и живи становник напуштао Врбицу у источном правцу, ка Братогошту и даље, носећи мртве и рањене. У овој смо борби имали осам мртвих и рањених.

У даљем току је непријатељ протрагао за својим мртвим и рањеним у нешто ширем рејону села, а затим је кренуо назад, низ котлину села. Нашим осматрањем и при њиховом проласку на повратку кроз сусједно село Доњу Врбицу (према броју носила), као и каснијим налажењем лешева у ширем рејону бојишта утврђено је да је непријатељ имао 35 мртвих и рањених.

Колона Њемаца са носилима кретала се назад истим правцем из кога је истог јутра наступала. Бијесни и крвави прешли су преко пранице у Херцеговину и у првом селу, у Доњој Врбици, наставили са злочинима. Хтјели су да над незаштитеним

становништвом надокнаде оно што нијесу постигли у борби. Што више побијених, макар то биле жене, дјеца или старци! Што више попаљених кућа, да би планирани задаци били што бестијалнији и крвавији. Нема ничега недопустивог у настојању да се бунтовном народу утјера страх у кости, да се уништи огњем и мачем, да се натјерају на послушност наређењима њемачке силе!

У проласку кроз Доњу Врбицу, дужином 4 — 5 километара и по ширини од 150 — 200 метара, побили су и бацили у ватру 19 жена, дјеце и стараца. У ствари, све оне који су им се нашли на путу и на дохвату руке и оружја, при чему су запалили и неколико кућа и Основну школу.

При томе остаје једна ствар за размишљање: Настрадале жртве, људи и жене, знали су тог јутра о проласку Њемаца кроз њихово село; видјели су их, а у непосредној близини, у сусједном селу, слушали и борбу; у поподневним часовима видјели су и враћање Њемаца са мртвим и рањеним ка њиховом селу и кроза њ. — Шта су ти људи мислили? Зашто се нијесу склањали, када су за то имали могућности? Није ли код њих био отупио осјећај опасности од Њемаца због сношљивијег односа који су имали с Италијанима?

На свега 400 — 500 метара, заселак Кула са становништвом био је поштеђен. Њемци тамо нијесу долазили. Чак и да су дошли, иза кућа је био крш обрастао у шуму. Тамо је могло остати неоткривено све становништво села.

При доласку колоне у село, поред пута се случајно затекла жена Вукашина Уљаревића и одмах је убијена. Потом је запаљена кућа Новака Максимова Уљаревића, пред којом су, једна поред друге, стријељане три жене. Надаље је запаљена кућа Перка Уљаревића, а у ватру бачена баба Сава Секулова.

Када је стигла код Основне школе, негдје у средини села, колона се зауставила да предахне. Овдје се налазила смјештена избјегличка породица Риста Уљаревића из Пећи, с петоро дјеце, женом и старим родитељима, иначе родом одатле. Сви су редом побијени. Једно од њих је трећи дан умрло и било је живи свједок драме која се одиграла.

Десетогодишњи Павле Уљаревић, дјечак из засеока Куле, однекуд се нашао код школе, ваљда из дјечје радозналости, да види војску и носила. Нашавши се пред ужасом убијања породице Риста Уљаревића, дјечак покуша да побјегне. Ухватили су га и вратили назад. Поново је покушао да умакне, сакривши се између школских клупа, у учионици. Овдје је несрећно дијете доживјело судбину да у бјежању између клупа буде избодено ножевима. Ту, иза неке од клупа, за којом је колико јуче сједјело и слушало предавања. А завршница је у томе што се дјечак, ђак Павле Уљаревић, нашао као пепео с тим клупама унутар згаришта запаљене школе!

Путем ка Трновици, око два километра, у кућама и поред њих, наилазила је колона такође на жене и старије особе Уљеревића, међу њима и двоје из сусједног села Трновице. Сви су одреда побијени.

Њемци су најзад престали са убијањем. Да ли стога што им је тиме био испуњен задатак као надокнада за пораз у Горњој Врбици, или зато што више нијесу сусрели никог до Плане?

Шта је и колико значила борба у Врбици?

Питање је од интереса и са ширег становишта: неопходности народне борбе против окупатора уопште, посебно у непријатељској позадини у било ком времену и на било ком простору. Затим, са становишта услова, прилика и стања, ближих и даљих, у којима је до ове борбе дошло, снага које су је понијеле, њених посљедица (као детаља) у склопу ширих борби оперативних јединица НОВЈ на херцеговачкој, босанској и црногорској територији у тим данима. Добро би било кад би се нашао неко да је са свих аспеката, политичких и војних, свестрано и најшире сагледа и оцијени, да би се посебнажице паушалности процјена и оцјена, каквих је, понајвише у усменом интерпретирању, било и још их има.

Нама се чини да ова борба, кад јој се урачунају сви плусеви и сви минуси у припремању и извођењу, заслужује да буде оцијењена као оружана борба народа у пуном смислу ријечи, без изузетка у току њеног извођења. У њој су учествовале три генерације: ратници балканског и првог свјетског рата, људи који су одслужили војни рок у старој Југославији, као и млађи — од 16 до 20 година, још нестасали или тек дорасли за оружану борбу. Није из борбе изостао ни онај незнатан број који је колико јуче сасвим јавно био против ње. Ником нијесу традиције, углед и понос допустили да остане пасиван, по страни, или да се појави као „спасилац“ села пред окупатором.

Међутим, не треба да остане непознато да је одлучивање о прихватању борбе носило и уносило у наше редове мучне недоумице и кризе у претходним данима. Долазило је до жучних расправа, несугласица, па и свађа на питање: прихватити борбу или тражити какве друге излазе. Не само међу становништвом већ и међу члановима Партије било је мишљења да би борба значила пропаст села са несагледивим репресалијама.

Ситуација је била тежа и сложенија тим више што се могао очекивати не само напад Њемаца и упад четника као одмазда за наше недавно сачекивање и разоружавање њихових јединица већ и долазак зеленашког батаљона Крста Поповића под командом Бошка Аграма.

Тачно је да су стари ратници рекли: „Не тражите да вам кажемо шта да се ради; закували сте, па донесите и даље одлуке и рјешења“ Али су и додали: „Не, издати вас нећемо, па да ћемо сви изгинути и изгорјети!“

Све у свему: и овдје је морало, иако у мањој мјери, долазити до унутрашњих превирања, која све до саме борбе нијесу могла у датим условима бити превазиђена. А она су са своје стране припомогла да напад Њемаца дочекамо мање будним, да Њемци буду примијећени тек на докам села, док оно још спава. Остали су неусаглашени захтјеви из претходних дана да се становништво помјери у планину, на катуне. Све је то припомогло Њемцима да у првом дијелу свог злочиначког подухвата успију да попале дио села и да падне неколико наших људских жртава.

С друге стране, партијска организација није могла прелазити преко захтјева из оперативних јединица НОВ (доба пете офанзиве): „Изводити оружане акције у позадини непријатеља“, чиме се односи снага међу нама замршују и компликују. Али је истина и то да нам стари ратници и кад нам пребацују да смо „закували“ помажу својим искуством на изради плана за одбрану села и да је непријатељ наступио управо онако како су они претпостављали.

Да су биле остварене остале претпоставке за борбу, ефикасност наше одбране би несумњиво била већа и јача: имали смо илегалну чету оданих и одлучних младих бораца, доста наоружања (чак пет пушкомитраљеза), а притекли су нам у помоћ симпатизери и родољуби из сусједних села, као и комунисти, чији је састанак случајно био предвиђен баш за 7. јун у Врбици.

Као што је речено, на ову борбу се мора гледати са више аспеката. Она је, прије свега, превазишла оквире и живе силе и ватрених средстава са којима смо у њој учествовали, иако непријатељски губици нијесу били мали. Она је, по нашем мишљењу, показала да је и у таквим условима таква борба могућна, тј. да нам је однијела мање жртава него што би да она није прихваћена и да је село препуштено милости и немилости окупатора. А да је то тачно, види се и по ономе што је непријатељ учинио истог дана (одступајући) у сусједном селу, у коме је без икаквог отпора пало трипут више жртава него у Горњој Врбици.

Надаље, борба у Врбици је имала широк одјек по источној Херцеговини и до дубоко у Црној Гори, као тих дана једина ове врсте у позадини непријатеља у јеку пете непријатељске офанзиве на овдашњим просторима. Дјеловала је као охрабрење, као подстицај за ширу мобилизацију родољубивих снага, свугдје гдје се за њу чуло. Вођена је у истим данима када су наше оперативне јединице ишле у сусрет пробоју на Сутјесци.

Занимљива је ова борба и као детаљ у разрађивању општих претпоставки за успјешно вођење борбе у непријатељској позадини на окупираној територији, међу којима је сигурно најглавнија: јединство бораца и становништва. Ако би неко приговорио — што се понекад могло чути — да би окупатор био миран да није изазван, треба му рећи истину да је ова иста јединица упадала раније у сасвим мирна села (Коваче и Црквице) па ипак убијала људе из чиста мира.

Шта је досад записано о овој борби.

„То је била једина значајна акција партизанских снага у ближој позадини непријатељског обруча у вријеме битке на Сутјесци“ — каже се у монографији Никшићког НОП одреда (издање ВИЗ, Београд 1970, стр. 330).

„То је био јединствен подвиг у данима битке на Сутјесци, и то у њеном ближем сусједству. Ваша борба је равна великим подвизима на Сутјесци у најтежим часовима. Ту посебно узимам чињеницу, да сте били сами (Врбичани и комунисти позадинци вучедолске општине) и ваш је подвиг импресиван што је одражавао солидарност са читавом групацијом (бораца и рањеника) Сутјеске и што сте дијелили невоље и битку самоиницијативно прихватили“, рекао је генерал-пуковник Војо Ковачевић последије читања овог рада (у рукопису) 7. 8. 1978. године у Грахову.

Јефто Бјелица